

प्रेरणायुक्त मन

श्रीमद् नामचैतन्य भानुदास

दि. ०६-१०-२००९

दैनिक सकाळ, मुंबई यांच्या सौजन्याने

भावना व्यक्त करणं, विचार करणं, कृती करणं हे मनाच्या प्रेरणायुक्त गुणधर्मांमुळेच होतं. 'संवेदनशीलता' हा मनाचा मूलभूत गुणधर्म असला, तरी त्यामुळेच मनावर सतत संस्कार होत असतात. हीच मनाची 'संस्कारक्षमता' होय. क्रिया-प्रतिक्रिया या नियमानुसार, जसे संस्कार तशा प्रतिक्रिया मन देत असतं. सातत्याने होणाऱ्या प्रतिक्रिया या मनाच्या 'प्रेरणायुक्तता' या गुणधर्मांमुळे होतात. मनापर्यंत संवेदनाच पोचल्या नाहीत तर मनाला कोणतीही प्रतिक्रिया देण्याची प्रेरणाच होणार नाही, मग ती व्यक्ती जिवंत का असेना. कोमात गेलेल्या व्यक्तीचाच विचार कराना. कोमामध्ये असलेला माणूस जिवंत असतो, त्या देहात सर्व नैसर्गिक क्रिया चालू असतात. त्याच्या पंचज्ञानेंद्रियांच्या सर्व पेशी, मज्जारजू आणि मज्जातंतूंच्या पेशी तसंच मेंदूच्या पेशी देखील जिवंत असतात. मग ती व्यक्ती मृतवत अवस्थेत का पडून राहते? निसर्ग नियमानुसार श्वसनक्रिया, रक्ताभिसरणक्रिया, पचनक्रिया इत्यादी अनैच्छिक क्रिया चालू असतात, म्हणून ती व्यक्ती जिवंत असते. कोमातील व्यक्ती कोणतीच प्रतिक्रिया व्यक्त करत नाही. किंवा प्रतिसाद देत नाही, याचा अर्थ त्या शरीरात मन नसतं असं नाही, तर मनाचा मेंदूशी संपर्क तुटलेला असतो. पुन्हा मनाचा मेंदूशी संपर्क जोडला गेला, की ती व्यक्ती शुद्धीवर येते. आता अमेरिकेत असे प्रयोग चाललेले आहेत, की छोट्या-मोठ्या ऑपरेशनसाठी लोकल अनास्थेशिया द्यायचा नाही. त्या पेशंटच्या आवडीचे संगीत किंवा व्हिडीओ फिल्म त्याला दाखवायची आणि त्याकडे त्याचं मन पूर्णतः आकृष्ट करून खिळवून ठेवायचं. असं लक्षात आलं आहे, की ऑपरेशनच्यावेळी पेशंटला दुखण्याची जाणीव जराही होत नाही. याचा अर्थ असा, की मज्जातंतू, मज्जारजू आणि मेंदू पूर्णतः कार्यक्षम असतानाही मन बाह्य गोष्टीवर एकाग्र केलं असता ऑपरेशनच्या भागाशी असलेला मनाचा संपर्क तुटतो. मन ही संवेदनशील शक्ती संपूर्ण शरीर व्यापून आहे. शारीरिक दुखणं, यातना किंवा सुखाच्या जाणवा मनापर्यंत पोचल्या तरच मनाला दुःख, क्लेश किंवा समाधान होतं. शारीरिक सुख-दुःखाच्या संवेदना मनापर्यंत पोचल्या, की मन प्रतिक्रिया व्यक्त करतं. या प्रतिक्रिया मनाच्या 'प्रेरणायुक्त' या गुणधर्मांमुळे व्यक्त होतात. केवळ शारीरिक सुखदुःखांच्याच संवेदना मनाला जाणवतात असं नाही तर बाह्य परिस्थिती किंवा इतरांच्या भावभावनांच्या संवेदनाही मनाला जाणवतात. मनाविरूद्ध काही घडलं किंवा मनाला लागलं की मन दुःखी होतं, तर मनासारखं सारं काही असलं की मन सुखी-समाधानी होतं. मनाच्या 'प्रेरणायुक्त' गुणधर्मांमुळे मन दुःखी असेल तर चेहऱ्यावर नैराश्य दिसतं. मन सुखी आणि समाधानी असेल तर चेहऱ्यावर प्रसन्नता दिसते. यापुढच्या भागात प्रेरणायुक्तता विस्ताराने पाहू.